

Kâtib Çelebi

MÜNTEHAB-I BAHRIYYE

[Akdeniz ve Ege'nin Tarihî Coğrafyası, 1645-1646]

İnceleme-Müellif Hattı Nüsha Tıpkıbasım

Hazırlayan

Fikret SARICAOĞLU

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	5
KISALTMALAR.....	6
ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	9
I. <i>Müntehab-ı Bahriyye</i> ve Yazmalarına Dâir Önceki Bilgiler	10
II. Pîrî Reîs'in <i>Kitâb-ı Bahriyye</i> 'si	12
III. Kâtib Çelebi'nin <i>Müntehab-ı Bahriyye</i> 'si	14
1. Eserin Adı ve Telif Tarihi	17
2. Nüshaları	19
3. <i>Müntehab-ı Bahriyye</i> 'nin Muhtevası.....	21
4. <i>Müntehab-ı Bahriyye</i> 'nin Kaynak ve Me hazları	23
A. <i>Müntehab-ı Bahriyye</i> 'nin Bibliyografyası -Deneme-	27
5. <i>Müntehab-ı Bahriyye</i> 'nin Önemi ve Kıymeti.....	30
EK I.....	33
BİBLİYOGRAFYA.....	45
I. KAYNAKLAR-MEHAZLAR	45
II. ARAŞTIRMALAR-İNCELEMELER	46
<i>MÜNTEHAB-I BAHRİYYE</i> İÇİNDEKİLER.....	49
TIPKIBASIM.....	59

ÖNSÖZ

Osmanlı ilmî mirasını bütün ilgililerin yararlanabileceği şekilde günümüze aktarmanın kıymeti ve önemi her hâlde izâhtan vârestedir. Osmanlı asırlarının mümtâz âlimi Kâtib Çelebi'nin (v. 1657), yaklaşık yirmi yıl önce tarafımızdan tesbit edilen bir eseri olan *Müntehab-ı Bahriyye*'nin müellifin kendi kaleminden çıkan nüshasının tıpkıbasımı, geniş bir inceleme ve içindikiler ilâvesiyle birlikte takdim edilmektedir.

Bilindiği üzere, Akdeniz ve Karadeniz'de sürekli büyüyen, Kızıldeniz'e ve Hind Okyanusu'na seferler düzenleyen Osmanlılar'ın deniz harita ve coğrafyası ağırlıklı bilgileri, XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren yetersiz kalmış ve Batı ilmiyle ilk ciddî buluşma coğrafya aracılığıyla sağlanmıştı. Osmanlı Donanması'nın 1645'de Girid Adası için ancak Malta seferi adıyla İstanbul'dan çıkışıyla birlikte Adalar/Ege Denizi'nde başlayan hareketlilik, fethin tamamlandığı 1669 senesine kadar yaklaşık yetmiş yıl boyunca devam etmişti. Kâtib Çelebi'nin meşhûr Kapdân Pîrî Reîs'in (v. 1554?) *Kitâb-ı Bahriyye*'sini model alarak 1645-1646 tarihinde hazırladığı *Müntehab-ı Bahriyye*, deniz ve özellikle yeni başlayan Girid seferine yönelik önbilgi arayışlarını karşılamaya yönelikti. Nitekim müellif epeyce emek vererek Girid'e dâir ulaşabildiği bütün bilgileri eserine almış, haritasını çizmiş ve büyük ihtimâlle görüştüklerini bildiğimiz üst dereceli devlet ricâline duyurmuştu.

Müellif hattı nüshaların, özellikle minyatürlü, haritalı, şekil ve cedvelli yazmaların öncelikle tıpkıbasım olarak neşri, günümüz dünyasında sürdürülen bir uygulamadır. Kâtib Çelebi'nin kendi kaleminden çıkan nüshasında doksan üç harita ve iki cedvel bulunmakta, müellifin büyük gayreti ve telif safhalarının özellikleri de izlenmektedir. Tıpkıbasım neşrimizde, nüshanın birebir boyutları ve renk ayrımı özenle yansıtılmaya gayret edilmiştir.

Dünya tarih ve kültürüyle ilgili en seçkin örneklerin bulunduğu Osmanlı yazma eserlerinin tıpkıbasımı projelerinde/işlerinde belirgin ilerlemeler görülmekle birlikte, hatalı tıpkıbasımların ve dolayısıyla çeşitli kayıpların da arttığını beyan etmek gerekir. Eser seçiminden sonra tıpkıbasıma esas olacak nüshanın tayini çokca önemlidir. İhtisâs ve disiplinlerarası işbirliği gerektirmektedir. Tek nüshalı olmayan avamî sınıfta bir yazmanın seçilmesi, tercihde “bizim kütüphânedeki/şehirdeki

yazma” seçeneğinden yola çıkılması, tahkikli neşirleri olmasına rağmen sayılı birkaç zevâtın önemseddiği özelliksiz yazmaların neşri, basma nüshası çok daha müteber olan bir eserin özelliksiz yazmasının basımı, yazısı veya cildi dikkat çeken ancak noksan bir nüshanın yayını ve daha genel olarak ilmî ve kültürel katkının dikkate alınmadığı tıpkıbasımlar, en fazla karşılaşılan yanlışlar bahsinde sıralanabilir. Tıpkıbasımlarda maddî/teknik özelliklerin aktarılması bahsinde söylenecek sözlerin daha çok olduğu erbâbınca dile getirilmektedir.

Akdeniz ve Ege'nin Tarihi Coğrafyası, 1645-1646 alt başlığıyla takdim ettiğimiz çalışmada, *Müntehab-ı Bahriyye*'nin keşfi öncesine âid bilgiler, esere kaynak olan *Kitâb-ı Bahriyye*'nin temel özellikleri, *Müntehab*'ın adı, telif tarihi, nüshaları, muhtevâsı, kaynak ve me hazları, kitâbiyâtı, önemi ve kıymeti üzerinde bir incelemeye yer verilmiştir. Kâtib Çelebi'nin telifinin daha açık görülebilmesi ve *Kitâb-ı Bahriyye* ile farkının temyiz edilebilmesi için karşılaştırmaya uygun örnek metinlerin çeviriyazıları eklerde sunulmuştur. Ayrıca, tıpkıbasımdan kolaylıkla istifade edilebilmesi gayesiyle eserin konu başlıkları, kısaca içindekiler varak sırasıyla hazırlanmıştır. Kâtib Çelebi'nin kırmızı mürekkeple yazdığı ve siyah/kırmızı kalemle üzerine çizgi çekerek başlık olduğunu belirttiği kelimeler burada esas alınmıştır. Tarafımızdan belirlenen harita isimleri ve birkaç konu başlığı köşeli parantez içinde listeye ilâve olunmuştur.

Osmanlı ilim dünyasında XVII. yüzyılın Akdeniz'i (ve Ege'si) hakkındaki mevcut bilgileri ve bir şekilde aktüel durumu gösteren *Müntehab-ı Bahriyye*'nin Kâtib Çelebi nüshasının fotoğraflanmasını ve basımını titizlikle gerçekleştiren Çamlıca Basım Yayın'ın emeği geçen bütün mensûblarına, Yayın Yönetmeni Kemal Erkan ve Osman Doğan'ın şahsında ayrı ayrı teşekkürler etmekteyim. Âlim Kâtib Çelebi'nin diğer eserlerinin de neşrini, Osmanlı mirasının bugüne intikali için gösterdikleri çabanın devamını temennî ediyorum. Nüshayı tesbit ettiğimiz yıllarda heyecanımı paylaşan büyüklerime ve arkadaşlarıma teşekkürlerim bâkidir. Meslekdaşlarım Selman Soydemir ve Soner Demirsoy, yine şevkle kitabın neşriyle ilgili tüm safhaları samimiyetle takip edip sonuçlandırdılar. Her iki editörüme de gayretleri, önerileri ve katkıları için ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Nihayetde, tıpkıbasım *Müntehab-ı Bahriyye* ile incelemenin Osmanlı araştırmacıları ve bütün ilgilileri için mennûniyetle istifade edilen bir çalışma olmasını dilemekteyim.

Prof. Dr. Fikret SARICAOĞLU
20 Eylül 2018/10 Muharrem 1440
Fâtih-İSTANBUL

GİRİŞ

Osmanlı yazma eserlerinin muhafaza edildiği yurt içi ve yurt dışındaki kütüphaneler, Osmanlı araştırmaları için başvuru ve araştırma mekânı olarak vazgeçilmez önemdedir. Yine bilindiği üzere, Türkiye'deki yazma kütüphanelerinin kataloglarını hazırlama çalışmaları ve Osmanlı ilim dünyasına âid olup literatürde yer almayan veya nüshasının bugüne ulaşmadığı düşünülen bir eseri tesbit etme imkânı devam etmektedir.

Osmanlı dünyasının mümtâz âlimi Kâtib Çelebi'nin (v. 1657) önceki yıllarda tesbit edilen *Müntehab-ı Bahriyye* isimli eserine dâir ve tıpkıbasım neşriyle birlikte bulunması lüzumlu temel bilgiler aşağıda telif edilmeye çalışılmıştır¹. Süleymaniye Yazma Eser Ktp.'nin çekmeceli kataloglarında yalnızca “*Coğrafya*” adıyla fişlenmiş bulunan nüshayı talep edip incelediğimizde Kâtib Çelebi'nin hattıyla yazılmış *Müntehab-ı Bahriyye* unvanlı bir eseri olduğu, yaklaşık yirmi yıl önce tesbit edilmişti. Mustafa Âşir Efendi K., nr. 227'de muhafaza edilen bol haritalı böyle bir nüsha tabî olarak daha önce görülmüş, tarifi ve tasnifi yapılmıştı. Eserin asıl kimliğiyle gözlerden kaçmasına, Kâtib Çelebi'nin *Müntehab-ı Bahriyye* isimli bir çalışmasından haberdar olunamaması ile söz konusu yazmanın şimdiki kadar -sayılı da olsa- Kapdân Pîrî Reîs'in (v. 1554?) meşhûr *Kitâb-ı Bahriyye*'sinin bir nüshası olarak kabul edilmesi ve değerlendirilmesinin yol açtığı anlaşılmıştır.

Müntehab-ı Bahriyye'nin müellif hattından istinsah edilmiş olan ikinci bir yazmasının, TSMK, Revan K., nr. 1640/I'de “*Coğrafya-yı Bahriyye el-müsemma Tuhfetü'l-kibâr*” adıyla mevcut bulunduğu da aynı araştırmayla birlikte ortaya çıkmıştır.

¹ Son yıllarda üzerinde hayli çalışma yapılan Kâtib Çelebi'nin hayatı ve eserleri burada tekrar edilmemiştir. Konuya dâir bibliyografya ile birlikte bk. F. Sarıcaoğlu, *Kitâb-ı Cihânnümâ li-Kâtib Çelebi*, II, Giriş-Kâtib Çelebi ve Cihânnümâ-Dizin, TTK, Ankara 2013, 4-25; Zeynep Aycibin, haz., Kâtib Çelebi, *Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)] I*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2016, XXIX-CXV.

کشف سیدان و فیض و شفا و تفسیر و شرح اخبار پیری رسد اخذ امر الایمان
رضع عن الحصار و عاوالی مصر فلاحین

منتخب بحریه پیری رسد سیاحتی فی حد رس
همیشه تراوده کمال رسد

بجلیه کمال صغیر به عنقه و اخذ امر الایمان
و اعطی القیود انید الی جبل من اجنه
نیال له سیدی علی و حد رسد
۹۱۵

خیر الیدی باک جزایرون کلنج فر بور کمال رسد اق د کوزه کا شرف ایدی و قبولان
بود و لتا علییه حدت ایروزی پیری رسد دخی دریا سفر نرنده تده اولوب
سلطان سلیمان جلوسنده گوود و کی اموری یازوب اف دکرک سواحلی
و جزاری و سا لکی احوالی و لیماندی و صولری و طاشتری و صغلی برکتا
ایدوب نمانده بحریه دیشی ایدی عرصی اندکده بردنی دام مرعی اولوب قبولانی
رتبه سی ویرانی ایدی کتاب فر بور ایکی شیخ در بری نوعا تفصیل اوزره اولی منظوم
بری اندن منتخب شکلنده جمله شتر در ایکیسی دخی کور یوب بعضی صمیمه اید بو اوراق
اندرن انتخاب اولندی اولنویشته که بو کتابده تفصیل اولنان امور خریطه ایزلی
ملمکی دکدر زبیرانده اون میل انجی اوج نقطه قدر موضع در اون میل دن اقل برزده
بیانه محتاج سیرت مواضع بالکلیه ترک اولنور و رسم اولنا کتبی کتار ایکی دخی
معمور و ضرایع موافق و مخالفی و بی آب تنک و داسی زکرا و لنتفه مجاله اولماز
کجه داسع برزده و عظیم جزیره لده انرا اید آلتفا قابلدر ککن تنک شکلدرده لیل
لازم اولور اما بو کتاب اید اول مواضعی کور سیندر خط بلاد لیل سنوا تک
اساندر و کیه و دیشی که بعضی مهم اش زبل و علا متکر که بریطه لده اهما ل اولننده
هند و چین دریا لرنده و غیره ده بیجا الوازی مستهل بر بریطه عجیب رسم ایدوب
مصر ده سلطان سلیم و درم و مرعی اولدم و بو کتاب طغوز یوز بگری بریانه
کلیسول ده ترتیب اولندی

لایحه

۹۱۵

پیر رسد حریطه سی

ارضی ذهب
عبدالکریم
محمد

بجز اولنده منظوم که بیجی بقدرین
در اصطلاح اولدی

و اینست که در حله طوسی و صغری که در
تربیت کبوتر است از آن در کبوتری
کارهای اولدی و در
استعمال اولدی و در
بازگشت

ذکر قواعد فرایط معلوم اولکه مهره فی دریا بجزک پولرینی و یمازی
تعبی ایچون شکل کبری بری صحنه ره میل حله رسم ایدوب
دری کرده جزین خریطه غایب اجمال اولمخله دریا بجزک پولرینیک حله
اهوالی انده بنمک متعذر اولوب اوزن میل بر نقطه قدر حقه در حله
اوزن میل دن از سا فیک احوالی اینه بیله بیله و ملخله قالب
جسته جسته هر سمتی بر صحنه ره تفصیل ایدوب در کبری با سفید کباب
عریض و طول قلمی در سا بقایری ریشی بشه و چین حاز قلمی رسم
اندکی جدید خریطه ای سا بز بجز ایل جمع و رسم ایدوب سلطه ای
مصرده ایکن اهدا آتشی ایدی بده اول اجمالی تفصیل واق در کبری
صحنه صحنه بر کتایده شرح ایدوب طقوز بورا و نوزده ایدوب
سلطه ایکن اهدا آتشی ایدی بده اول اجمالی تفصیل واق در کبری
اولیه کتایلمر بجز سنده فرج بر حقه اول اول کون عظیم نوروز
ایدوب تا بر حقه وارسه نیمور اولور برابر بر حقه اول اول کون
اعتدال ایله کبر اتش بر حقه لطیف هوا اینز و بریلدر طلوع عنده
در پایه سفرا تهر و نوزده توقف ایدوب اصل باشلی رخ دور تر بری برق
وبری شمال بری غرب و بری جنوب بود و روی قره جزر در روت رحی
سرخله بوزلار سنده چکلور بر قره بل شوق لودوس پوز ایز بوس کوزون
سکزدی تولد ایدوب اون التی اون التی رخ او نوز ای اولور اون در کوزه
واسع بر رده سکزدور کار سون التی رخ استعمال اولور اما کرحیط
ده التی ای شتره التی ای غری اسر کوروم طاراد ملخله قارش ایسر
و حله سنک باشلی یلدر در انک شالی قبله و شطرتیسی باطل ایله کون طوسی
قارش فارس و پوز ایز لودوس و قره ایکن شالی در و بوسید اغزی بر جل
رمد و حقه در او نوز ایکن گوشه لی کاغدی وارد در و نوز قرار آتدی که جانب
یلدر اولور بوز بر اطاعتده اولان اینی متعاطیسی انی جذب ایدوب
و متعاطیسی شاله شتی وارد و کتایلمر موصله و خریطه ای سلطان علیه کلاه
نسبت ایدوب کوز بر ایهنت و بندسه ایله در با بک صغری و طاشتری
لمنوب یا الیهام با خود طول تجریدیه موقوف در ره و بری برینه مقابل
اولان جانیدر بیلدیر که اراسی بر رخ نوز میل در یادر طوعی رسم
اولوب قل قدر تفاوت ایتمک متعذر حربه سنده در زبنا
کوز و محبوب و اخذ از متعاطیسه لیمز بده سان افخوره قوت
ربع در یا معناسنه که کوروم مراد در جمله بجزک ربعی نیم ایدوب و
باشلور و زکار رسکزدور کبابه ایله فریلوب سکزدی اولور
شکل ایلمر سکزدون التی رخ سرخله حله او نوز ایکن روز کار اولور
کوک شالی کوزدوب ایله عمل ایدوب و اکاد و قازق و یلدر و بر

معور و حای صوبی و صغری
ولمان نه جانده ایدوب
دنه روز کاره نوز ایکن
مخالی واقع ایدوب صغری
دو سستی و سایر علامتی
ص

په احوال و صغری و صغری
کس حصر اولوب
علمه الرحمه
مسروطه

۱۷۷
۱۷۷

Süleymaniye Kütüphanesi	
Aşin Efendi	
Yeni Eser No.	CD 1117
Eski Eser No.	227

ربع مکتوبه

ای در کوزه
ذکر و حقه